

ks. Stefan Batruch

PROFETYCZNA INTUICJA JANA PAWŁA II O UKRAINIE JAKO KOLEBCE CYWILIZACJI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ EUROPY WSCHODNIEJ

Okazją do refleksji nad historią i teraźniejszością Ukrainy w kontekście europejskim, w okresie, gdy stanowiła ona jeszcze integralną część Związku Radzieckiego, były dla Jana Pawła II spotkania z diasporą ukraińską, m.in. w Filadelfii (1979), Kurytybie (1980), Winnipegu (1984), Buenos Aires (1987), Rzymie (1988), oraz wystąpienia podczas synodów Ukraińskiego Kościoła Grecko-Katolickiego odbywających się w Watykanie. W 1980 roku, zwracając się do zebranych biskupów, wspomniał, że często rozmyśla nad szczególną bliskością ukraińskiego i polskiego narodu. A w soborze św. Włodzimierza i Olgi w Winnipegu do licznie przybyłej diaspory powiedział, że jako arcybiskup Krakowa poznał i zrozumiał dogłębnie bogatą spuściznę narodu ukraińskiego¹.

Kontakty Jana Pawła II z kard. Josyfem Slipyjem

Bardzo ważne były rzymskie kontakty kardynałów Slipyja i Wojtyły. Osobą pełniącą rolę koordynatora i mediatora we współpracy był ojciec-profesor Feliks Bednarski, dominikanin, który osobiście znał obu hierarchów. Po wojnie kierował katedrą filozofii etyki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, którą po nim przejął metropolita krakowski Karol Wojtyła, a po przeprowadzce do Rzymu wykładał na Uniwersytecie św. Tomasza. Jako wybitny teolog brał czynny udział w posiedzeniach Soboru Watykańskiego II, przygotowując sze-

---

1 Проповідь під час святої Літургії в Соборі святих Володимира і Ольги у Вінніпезькій Архиепархії УГКЦ (16 вересня 1984), 3, [w:] *Слово Святішого Отця Івана Павла II до України*, Львів 2001, s. 65.

reg dokumentów². Należał też do wąskiego grona zaufanych doradców Josyfa Slipyja. Można się domyślać, że istniała między nimi ścisła współpraca, skoro 19 marca 1969 roku na wykładzie ks. Bednarskiego w Papieskim Instytucie Studiów Kościelnych, który w tym czasie pełnił funkcję polskiego ośrodka kulturalnego i naukowego, uczestniczyli kard. Josyf Slipyj i metropolita krakowski Karol Wojtyła. W archiwum instytutu zachowały się bardzo cenne dokumenty fotograficzne z tego spotkania. To między nimi w latach siedemdziesiątych XX wieku dojrzał pierwotny pomysł zorganizowania współpracy między teologami i filozofami polskimi i ukraińskimi. W szczególności chodziło o nawiązanie dialogu, wymianę publikacji i informacji. Obaj hierarchowie z zadowoleniem przyjęli ten pomysł i poparli go w listach z 8 lutego i 7 marca 1975 roku. Jedną z pierwszych inicjatyw był wykład ojca-profesora Feliksa Bednarskiego na Ukraińskim Katolickim Uniwersytecie w Rzymie pt. „O współpracy Słowian, a zwłaszcza teologów i filozofów polskich i ukraińskich”, wygłoszony w języku ukraińskim. W swoim referacie zwracał uwagę na fakt, że: „Ukraińcy i Polacy to najbliższe sobie ludy słowiańskie nie tylko geograficznie, lecz także językowo, kulturowo i religijnie”. Zwrócił również uwagę na to, że na przestrzeni wieków oba narody żyły po bratersku, ale zdarzało się też, że – jak to bywa między krewnymi – dochodziło do sporów, konfrontacji, które niejednokrotnie były spowodowane działaniami wspólnych wrogów zewnętrznych. Zdaniem Bednarskiego przyszłość Ukraińców i Polaków będzie zależeć od współpracy i umiejętności wyzbywania się szowinistycznego myślenia, a przede wszystkim od wzajemnego wybaczenia krzywd wyrządzonych sobie w przeszłości³. Te myśli powrócą później w przemówieniach papieża Jana Pawła II skierowanych do Ukraińców i Polaków.

Kard. Slipyj, odpowiadając na propozycję ks. Bednarskiego, pisał m.in., że „z wielkim uniesieniem przyjął ideę współpracy między ukraińskimi i polskimi filozofami i teologami, która powinna utorować drogę do zbliżenia i zrozumienia [...] narodów polskiego i ukraińskiego”. Pierwsze spotkania i kontakty tych dwóch hierarchów przeniosły się z czasem na poziom konkretnej współpracy. Świadczyć o tym może fakt, że na początku swojego pontyfikatu Jan Paweł II uhonorował kard. Slipyja, wstając z tronu, by powitać go przyjaźnie i serdecznie. Podobny gest wykonał tylko wobec kard. Wyszyńskiego. Miesiąc po wyborze Wojtyły na papieża jednym z pierwszych, którzy odwiedzili go 20 listopada 1978 roku, był kard. Josyf Slipyj. Podczas audiencji, która nie była tylko formalną wizytą kurtuazyjną, dyskutowano o potrzebie wspólnego przygotowania i orga-

2 J. Wichrowicz, O. *Feliks Wojciech Bednarski OP*, „Studia Theologica Varsaviensia” 32 (1994) nr 1, s. 169–192.

3 *O współpracę słowiańskich, a zwłaszcza polskich i ukraińskich, teologów i filozofów*, „Biuletyn Towarzystwa Przyjaciół Teologii i Filozofii Chrześcijańskiej” 5 (1975) nr 2, s. 53–54.

nizacji obchodów tysiąclecia chrztu Rusi Kijowskiej. Papież odpowiedział pozytywnie na propozycję i kard. Slipyj w liście z 19 marca 1979 roku zaproponował konkretne działania⁴. Jan Paweł II poparł ideę zwoływania synodu biskupów greckokatolickich żyjących w diasporze. Choć, jak wiadomo, wywołało to natychmiastową, bardzo ostrą reakcję ze strony Patriarchatu Moskiewskiego, który groził zerwaniem dialogu ze Stolicą Apostolską. Reżim Związku Radzieckiego był tak negatywnie nastawiony wobec działań papieża, że trzeci polskojęzyczny numer „L'Osservatore Romano” z 1980 roku, zawierający obszerny materiał na temat nadzwyczajnego synodu Kościoła greckokatolickiego w Rzymie, nigdy nie dotarł do ówczesnej komunistycznej Polski ze względu na cenzurę państwową. Jak ważne dla papieża Jana Pawła II stały się kontakty z Josophem Slipyjem i współpraca między Kościołami grecko- i rzymskokatolickim oraz stosunki ukraińsko-polskie, świadczy fakt, że podczas jego pierwszej pielgrzymki, która odbyła się w trudnych warunkach politycznych, doszło do bezprecedensowego spotkania z Episkopatem Polski na Jasnej Górze w czerwcu 1979 roku, podczas którego dużo uwagi poświęcono sprawom związanym z Ukrainą. Papież podkreślił, że: „sprawa Kościoła greckokatolickiego” jest ważna do rozwiązania, a także przypomniał swoje pierwsze spotkanie jako papież z kard. Slipyjem i propozycję wspólnego przygotowania obchodów tysiąclecia chrztu Rusi Kijowskiej. Zwrócił uwagę polskich hierarchów, że Ukraińcy powinni czuć swoją wartość, a prawdę o ich historii należy mówić całemu światu. Zaangażowanie Jana Pawła II oraz wsparcie patriarchy Josophy Slipyja i jego następców przyczyniły się do odrodzenia Kościoła Greckokatolickiego, a także ożywienia stosunków ukraińsko-polskich i życia religijnego w Ukrainie⁵. Po śmierci kard. Slipyja, 7 września 1984 roku, Jan Paweł II przybył osobiście do katedry greckokatolickiej św. Sofii w Rzymie, aby złożyć ostatni hołd, całując rękę i czoło oraz modląc się o spokój jego duszy. Na nabożeństwie w czterdziesty dzień po jego śmierci w Bazylice św. Piotra, 17 października 1984 roku, powiedział:

Nigdy nie będziemy mogli zapomnieć jego postaci – ascetycznej i hierarchicznej, surowej i majestatycznej; nigdy nie będziemy w stanie zapomnieć nauk, które przekazał nam przez całe życie... Wierzył w tę podstawową ewangelię, która wzywa nas do mocnej wiary w Chrystusa, jasnej wiary, ale prostej i ufnej... To jest wiara, która cierpi i jęczy, ale nie chwieje się, ponieważ jest pewna, że nagroda w niebie jest wielka.

---

4 List Jana Pawła II do kard. Josophy Slipyja (19 marca 1979), „Християнський Голос” 73 (1979) nr 16 (22 lipca).

5 *Sprawy, które toczą się w Polsce, mają znaczenie światowe. Niepublikowane przemówienie Jana Pawła II do Rady Głównej Episkopatu Polski, Jasna Góra, 5 czerwca 1979 r.*, red. A. Grajewski, Jasna Góra 2019.

Najprawdopodobniej ten podziw dla osoby kard. Slipyja był powodem życzliwych kontaktów i chęci wyjścia naprzeciw potrzebom wspólnoty, której przewodził.

Udział Jana Pawła II w rzymskich obchodach tysiąclecia chrztu Rusi Kijowskiej

Podczas swego wystąpienia inauguracyjnego milenijne obchody chrztu Rusi Kijowskiej w 1987 roku, nawiązując do początków kształtowania się tożsamości na ziemiach ukraińskich, mówił do biskupów ukraińskich:

Wasza Cerkiew sięga swoimi korzeniami do czasów, gdy cały Kościół Chrystusowy w Europie trwał w jedności, a chrześcijaństwo w Rusi Kijowskiej było prawosławne w swojej wierze i katolickie w miłości, gdyż narodziło się w takim kontekście eklezjologicznym, którego nie dotknął jeszcze dramat podziału⁶.

Według Jana Pawła II wraz z przyjęciem chrztu przez Włodzimierza rozpoczęła się tysiącletnia historia Ukrainy, wyrażona wspaniałym rozkwitem życia liturgicznego i kościelnego będącego efektem spotkania kultury grecko-bizantyjskiej i rzymsko-łacińskiej. W swoich wypowiedziach podkreślał, że dorobek wzajemnego poszanowania, otwartości oraz komunii w różnorodności został przekazany Ukrainie z tego okresu, gdy bizantyjskie i łacińskie dziedzictwo wzajemnie się przenikało, „dzięki czemu Kijów był szczególnym miejscem spotkania... i pokojowego współistnienia różnych narodów i religii, stając się kolebką cywilizacji chrześcijańskiej Europy Wschodniej”⁷. Według papieża te elementy znalazły w tradycji ukraińskiej podatny grunt, który umożliwił im w sposób twórczy połączenie się i rozwój. Jan Paweł II jako pierwszy światowy przywódca dowartościował tożsamość narodową i tradycję kulturową Ukraińców, pokazał, że odwołując się do własnej historii, mają powód do nieskrywanej dumy. Przedstawił wielką historiozoficzną wizję Ukrainy, którą umieścił w szerokim planie dziejów zbawienia. Żaden wpływowy polityk lub przywódca religijny nie dokonał takiej syntezy dziejów ukraińskich w kontekście chrześcijańskim i cywilizacji europejskiej. Papież podważył polityczne pretensje imperium rosyjskiego i przypomniał, że Kijów zapoczątkował rozkwit życia chrześcijań-

6 Промова на п'ятому Синоді Єпископів УГКЦ у Римі, 2 (29 вересня 1987), [w:] *Слово Святішого Отця Івана Павла II до України*, Львів 2001, s. 80.

7 Jan Paweł II, *List apostolski „Euntes in mundum universum” z okazji tysiąclecia chrztu Rusi Kijowskiej* (25 stycznia 1988), [w:] *Listy apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. Romanek, Kraków 2013, s. 273–296.

skiego, które Ewangelia wzbudziła najpierw na starych ziemiach ówczesnej Rusi, potem na obszarze wschodniej Europy, a później za Uralem na terytoriach Azji. Kijów odegrał zatem rolę „poprzednika Pana” wśród licznych ludów, do których orędzie zbawienia dotarło właśnie stąd⁸.

Papież nie przyjmował do wiadomości zmian politycznych dokonywanych od XV do XX wieku i przypominał, że na ziemiach naddnieprzańskich, tam, gdzie dziś znajduje się Kijów, prowadził swoją misję apostoł Andrzej. Zaakcentował wyjątkowe położenie Ukrainy z jej miastem stołecznym Kijowem na mapie Europy. Zaznaczył, że to od Kijowa wziął początek rozkwit życia chrześcijańskiego, które promieniowało najpierw na tereny Europy Wschodniej, a później przeszło za Ural i aż do Azji. Dobitnie podkreślił, że to w Ukrainie Kościół oddycha dwoma płucami – tradycji wschodniej i zachodniej, gdzie w braterskim dialogu spotykają się ci, którzy czerpią ze źródeł duchowości bizantyjskiej, a także ci, którzy żyją duchowością łacińską. Papież, przemawiając po ukraińsku, przypomniał Ukrainie jej tysiącletnią tożsamość, jej ścisłe związki z Europą. Przywrócił poczucie godności i siły społeczeństwa oraz sympatie proeuropejskie.

Na kilka miesięcy przed wyborem na papieża w artykule pt. *Gdzie znajduje się granica Europy?*, opublikowanym w 1978 roku we włoskim czasopiśmie „Vita e Pensiero”, ówczesny metropolita krakowski stwierdził, że:

Inwazje Tatarów, które już w pierwszej połowie XIII wieku wstrząsnęły Rusią (Ukrainą), zniszczyły następnie ziemie polskie, zrównały z ziemią miasta i wsie. Mongołowie, powstrzymani na Równinie Legnickiej przez syna św. Jadwigi, Henryka Pobożnego, wycofali się na wschód od linii Dniepru, osiadając na terenach dzisiejszej Rosji⁹.

W tym zestawieniu widzimy, że Ukraina jest potraktowana jako Europa, a Rosja jako Azja. Wojtyła uznał, że najazdy mongolskie ukształtowały słowiańsko-azjatycką narodowość i mentalność oraz strukturę społeczno-polityczną Rosji, sprzeczną z chrześcijaństwem i europejskością. To przez Rosjan spuścizna Rusi Kijowskiej, została oderwana od wpływów zachodnioeuropejskich, a chrześcijaństwo w jego wersji rosyjsko-prawosławnej stało się instrumentem wspomagania państwa w procesie oddalania od Europy. Obecne władze Rosji zaprzeczają prawo do istnienia narodu ukraińskiego i jego odrębności kulturowej. Najwyżsi dostojnicy cerkiewni i przedstawiciele władz państwowych głoszą, że Ukraińcy i Rosjanie są jednym i tym samym narodem, kwestionując sam fakt istnienia

8 Проповідь Святішого Отця (24 червня 2001), 3, [w:] *Вітаю Тебе Україно, пастирський візит Святішого Отця Івана Павла II в Україну 23–27 червня 2001 року в промови і проповіді*, Львів 2001, s. 26.

9 K. Wojtyła, *Gdzie znajduje się granica Europy?*, „Ethos” 7 (1994) nr 4 (28), s. 27–34.

niezależnego państwa ukraińskiego. Samo istnienie ukraińskiej państwowości uważa się za agresję Zachodu i intrygę wobec wielkiego narodu rosyjskiego. Dlatego wszelkie działania zmierzające do zniszczenia ukraińskiej niezależności uznaje się za świętą sprawę, która jest dodatkowo usprawiedliwiana poglądami teologiczno-ideologicznymi. Sytuacja uległa zaostrzeniu po napadzie Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 roku. Wojna przeciwko Ukrainie ma charakter nie tylko militarny, lecz także polityczny i kulturowy. Jej podłożem są odmienne sposoby myślenia o świecie. Rosyjskie elity polityczne reprezentują typ myślenia oparty na budowaniu, jak to określił Wojtyła, słowiańsko-azjatyckiego, „ruskiego miru”, czyli rosyjskiego świata, który jest próbą legitymizacji współczesnego imperia- lizmu i kolonializmu rosyjskiego. Rosyjska propaganda medialno-społeczna zo- stała oparta na szukaniu sojuszy przeciwko wpływom zachodnioeuropejskim, postrzeganych jako zagrożenie dla żywotnych interesów Rosji. Idea ta ma służyć budowie odrębnej wspólnoty cywilizacyjno-historycznej w stylu mocarstwo- wym, na obszarze odpowiadającym terytorium byłego Imperium Rosyjskiego. Dlatego realizacja projektu kulturowego wspólnoty rosyjskojęzycznej stała się pretekstem do wypowiedzenia wojny w Ukrainie. W praktyce działania wojen- ne prowadzone są równoległe z propagandowymi, polegającymi na budowaniu przejawskrawionego obrazu wroga zarówno wewnętrznego – „zdrajcy narodu”, „piątej kolumny” – którego należy likwidować, jak i zewnętrznego – „faszystów ukraińskich” – opisywanego językiem nienawiści.

Obecny rosyjski reżim totalitarny niszczy filary chrześcijańskiej cywilizacji: nie uznając wartości, z których wypływają wytyczne moralne, niszcząc w spo- sób zbrodniczy godność osoby ludzkiej, traktując władzę jako siłę dyktatury, a nie służbę drugiemu człowiekowi. Zinstrumentalizowanie struktur cerkiew- nych doprowadziło do bezwzględnych form zniewolenia, czyniąc z chrześcijań- stwa zewnętrzną atrapę ideologii. Ukraina doznaje niszczycielskich skutków agresywnej ideologii „ruskiego miru”, która w sposób drastyczny niszczy posza- nowanie odrębności kulturowej i językowej.

Jan Paweł II czterdzieści lat temu przewidział, że Ukraina ma pilne zadanie społecznego i moralnego odrodzenia Wschodniej części Europy i w dzieło to winny zaangażować się Kościoły różnych tradycji, by w klimacie poszanowania odrębności budować w pełni ludzkie relacje społeczne.

Abstract

John Paul II's prophetic intuition about Ukraine as the cradle of the Christian civilization of Eastern Europe

The article is an attempt to show the historical awareness of John Paul II in the context of possible role of Ukraine in the Christian world. The author tries to prove that these intuitions are essentially prophetic. The text refers to the speeches and letters of the pope, in which he outlined the political and social situation on the line Ukraine — Poland — Russia. A significant perspective for the whole article is the understanding of Ukraine as a country belonging to Europe, while Russia is treated as an Asian country. The entire argument is accompanied by an ecumenical approach — it was indicated that, according to John Paul II, Ukraine has an urgent task of social and moral rebirth of Eastern Europe and churches of various traditions should be involved in this process. An important point of the article is the conviction that the current Russian totalitarian regime is destroying the pillars of Christian civilization.

Keywords: prophetism, Ukraine, Europe, history of Eastern Europe, John Paul II

S. Batruch, *Profetyczna intuicja Jana Pawła II o Ukrainie jako kolebce cywilizacji chrześcijańskiej Europy Wschodniej*, [w:] *W poszukiwaniu źródeł. Jan Paweł II o Ukrainie w Europie i inne studia*, red. Z. Zarębianka, Kraków 2023, s. 37–43 (Dni Jana Pawła II), <https://doi.org/10.15633/9788374389174.06>.